

LIETUVOS IMIGRACINĖ SUBPOPULIACIJA: UŽSIENYJE GIMUSIOS KARTOS¹

Vladislava Stankūnienė², Dalia Ambrozaitienė³, Marė Baublytė²

² Vytauto Didžiojo universitetas, Demografinių tyrimų centras. Adresas: Jonavos g. 66, 44191, Kaunas, Lietuva.

³ Lietuvos statistikos departamentas. Adresas: Gedimino pr. 29, 01500, Vilnius, Lietuva.

E-paštas: vlada.stankuniene@gmail.com, dalia.ambrozaitiene@stat.gov.lt, mare.baublyte@vdu.lt

Gauta: birželis 2019

Pataisyta: lapkritis 2019

Paskelbta: gruodis 2019

Santrauka. Straipsnyje analizuojama ne Lietuvoje gimusiųjų subpopuliacija, jų amžiaus ir etninė sudėtis, atvykimo į Lietuvą periodai. Analizuojant remiamasi 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenimis. Analizės rezultatai rodo, kad Lietuvos kitur gimusiųjų subpopuliacija yra labai nevienalytė ir joje išsiskiria trys didesnės grupės, susiformavusios skirtingu laiku, suformuotos skirtingų imigracijos veiksnių ir srautų, jos yra skirtingos pagal amžių ir etninę sudėtį. Didžioji dalis kitur gimusiųjų subpopuliacijos yra susiformavusi sovietmečiu – tai atvykusieji iš buvusios SSRS. Tarp jų – dauguma rusai taip pat didelė dalis – lietuviai, atvykę nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio (dauguma – tremtinių vaikai). Jauniausios, besiformuojančios kitur gimusiųjų kartos kilmė – Vakarų Europos šalys.

Reikšminiai žodžiai: gimusieji ne Lietuvoje, imigracija, etninė sudėtis.

Įvadas

Intensyvių ir dinamiškų šiuolaikinių migracijos procesų kontekste, praeities migracijos srautai atrodo lyg ir neaktualūs, nors įvairiais periodais jie gerokai keitė Lietuvos gyventojų skaičių, struktūrą, šalies ekonominę, socialinę, kultūrinę, politinę aplinką bei daugelio kartų likimus. Tačiau pastaraisiais metais intensyveji imigracija skatina suprasti ne tik šiuolaikinių, bet ir praeities imigracinių srautų į Lietuvą, formavusių kitur gimusiųjų subpopuliaciją (angl. *foreign born*), prigimtį ir pasekmes. Kai kuriuose istoriografiniuose tyrimuose, besiremiančiuose archyviniais šaltiniais, išsamiai analizuojama praėjusio šimtmečio antrosios pusės Lietuvos įvairaus tipo ir kryptų gyventojų migracija (atvykimai ir išvykimai, savanoriški ir priverstiniai teritoriniai persikėlimai (perkėlimai), deportacija, repatriacija, ekonominė migracija ir pan.), aptariama ir kitur gimusiųjų subpopuliacija (Stravinskienė, 2006, 2011, 2014, 2016; Truska, 2005; Anušauskas, 2005, 2012). Tačiau pripažįstama, kad išsamiausia ir tiksliausia informacija apie gyventojų skaičių ir struktūrą gaunama gyventojų surašymų metu. Gyventojų surašymai fiksuoja ne tik pagrindinius duomenis apie kiekvieną asmenį (amžių, lytį, gyvenamąją vietą, santuokinį statusą, išsilavinimą ir pan.), bet ir surašymo anketas įtraukia ir teritorinį mobilumą vertinančius klausimus, vienas jų – gimimo vieta. Taip gaunama informacija apie kitose šalyse gimusius ir atvykusius į šalį. Tai labai svarbi informacija, leidžianti suprasti praeities „grynosios“ imigracijos⁴ srautus ne tik kiekybiniu požiūriu, bet ir vertinti jos įtaką gyventojų amžiaus, etninių ir kai kurių socialinių struktūrų kitimui, įvairių kartų demografinėi elgsenai. Turint duomenis apie kitoje šalyje gimusiųjų atvykimo laiką, su tam tikra paklaida, galima vertinti šalies tarptautinius ir politinius, įvairaus pobūdžio santykius konkrečiu istoriniu periodu. Ši informacija suteikia galimybę vertinti ir kitose šalyse gimusiųjų demografinių procesų (gimstamumo, santuokinės elgsenos ir pan.) bei socialinių charakteristikų skirtumus, palyginti su šalyje gimusiais gyventojais.

Pastaruoju metu įvairiose šalyse, naudojant gyventojų registrų, surašymų ir įvairių tyrimų duomenis, intensyviai plėtojami kitose šalyse gimusiųjų sociodemografinių charakteristikų ir demografinės elgsenos tyrimai (Reher, Silvestre, 2018; Trilla ir kt., 2018; Sobotka, 2008; Andersson, 2004). Tokių tyrimų gausa išsiskiria Estija (Puur ir kt., 2017; van Ham, Tammaru, 2011; Tammaru, Kulu, 2003; Kulu, 2003; Katus, Puur, Sakkeus, 2002; Sakkeus, 2000; Kulu, Tammaru, 2000). Deja, Lietuvoje turima gyventojų surašymų informacija apie kitur gimusiųjų subpopuliaciją demografiniu požiūriu

¹ Straipsnis parengtas vykdant LMT Mokslininkų grupių projektą „Lietuvos demografinis nuosmukis ir nelygybės: modeliai ir mechanizmai kartų kaitos kontekste“ (Nr. S-MIP-17-119).

² Vytauto Didžiojo universitetas, Demografinių tyrimų centras.

³ Lietuvos statistikos departamentas.

⁴ Imigrantai yra ir gimusieji šalyje, bet išvykę ilgesniam nei 12 mėn. laikotarpiui. Jie yra grįžtamosios migracijos imigrantai. Šiame straipsnyje analizuojami duomenys tik apie tuos imigrantus, kurie yra gimę kitose šalyse.

analizuota menkai. Remdamasis Lietuvos gyventojų ir būstų surašymų duomenimis tokio pobūdžio analizę yra vykęs tik Karolis Žibas (2016).

Straipsnio tikslas – remiantis 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, atlikti gimusiųjų ne Lietuvoje amžiaus, etninių struktūrų, jų atvykimo periodo statistinę analizę.

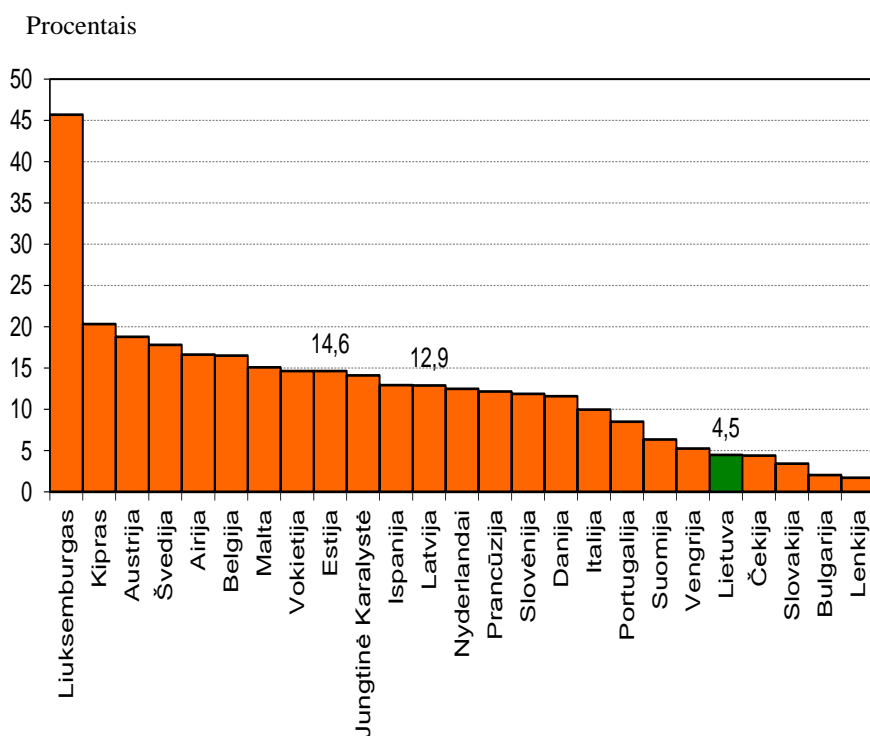
Duomenys ir metodai. Straipsnyje remiamasi 2011 m. ir kai kuriais 2001 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymų, Eurostato ir Lietuvos statistikos departamento einamosios statistikos duomenimis. Duomenims analizuoti naudojami demografinės statistikos analizės metodai.

1. Gimusieji ne Lietuvoje: pokyčiai ir tarptautinis kontekstas

2001 ir 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymų duomenimis, kitose šalyse gimusiųjų dalis tarpšurasyminiu laikotarpiu sumažėjo nuo 7,1 iki 5,9 proc. (Lietuvos, 2013). Remiantis einamosios statistikos duomenimis, šiame šimtmeityje mažiausia svetur gimusiųjų gyventojų dalis Lietuvoje buvo 2016–2017 m. pradžioje – 4,5 proc., o nuo 2017 m. – vėl didėjo. 2018 m. pradžioje gimusiųjų ne Lietuvoje buvo 4,7 proc. (Demografijos, 2018).

Nuo šio šimtmečio pradžios iki 2017 m. sparčiai mažėjo absoliutus gimusiųjų ne Lietuvoje skaičius – nuo 246,6 tūkst. 2001 m. iki 179,6 tūkst. 2011 m. (Lietuvos, 2013) ir iki 127,3 tūkst. 2017 m. pradžioje (Demografijos, 2018). Pradėjusi didėti grįžtamoji migracija, o nuo 2017 m. prasidėjusi ir gana intensyvi imigracija į Lietuvą iš trečiųjų šalių (daugiausia iš Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos), didina kitur gimusiųjų skaičių. 2018 m. pradžioje šią subpopuliaciją sudarė 131 tūkst. (Demografijos, 2018), 2019 m. pradžioje – apie 150 tūkst. žmonių (Lietuvos, 2019).

Kitose šalyse gimusiųjų dalis tarp Lietuvos gyventojų, palyginti su Europos Sąjungos šalimis, nėra didelė. Eurostato duomenimis, 2017 m. pradžioje Europos Sąjungos valstybėse mažesnė svetur gimusiųjų gyventojų dalis nei Lietuvoje buvo tik Čekijoje, Slovakijoje, Bulgarijoje ir Lenkijoje. Kaimyninėse Baltijos šalyse užsienyje gimusiųjų dalis yra net 2–3 kartus didesnė: Estijoje 2017 m. jie sudarė 14,6 proc., Latvijoje – 12,9 proc. (1 pav.).

Eurostatas, 2019, žr. 2019-03-13

1 pav. Kitose šalyse gimusiųjų dalis bendrame Europos Sąjungos valstybių gyventojų skaičiuje, 2017 m. pradžioje

2. Lietuvos imigracinės subpopuliacijos kilmės šalys

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, iš 179,6 tūkst. ne Lietuvoje gimusiųjų 93 proc. – gimę buvusios Sovietų sąjungos valstybėse, daugiausia – 45 proc. – Rusijoje, daugiau nei ketvirtadalis – Baltarusijoje (27 proc.), beveik dešimtadalis – Ukrainoje (9 proc.) (1 lentelė). Daugumą ne Lietuvoje gimusiųjų subpopuliacijos sudaro į

Lietuvą atvykę sovietmečiu. Jų skaičius mažėjo – nuo 195 tūkst. 2001 m. iki 167 tūkst. 2011 m. (Lietuvos, 2013). Sparčiai mažėjo gimusiųjų Rusijoje subpopuliacija: nuo 96 tūkst. 2001 m. iki 80 tūkst. 2011 m. ir kaip rodo einamosios statistikos duomenys – iki 50 tūkst. 2018 m. pradžioje (Lietuvos, 2013; Demografijos, 2018).

1 lentelė. Gimusiųjų ne Lietuvoje subpopuliacija
2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenys

Gimimo vieta	Tūkst.	Procentai
Buvusios SSRS valstybės		
Rusija	80,5	44,8
Baltarusija	48,5	27,0
Ukraina	16,7	9,3
Kazachstanas	6,4	3,6
Latvija	8,2	4,6
Estija	1,0	0,6
Kitos	6,0	3,3
Iš viso	167,3	93,2
Kitos užsienio valstybės		
Lenkija	3,1	1,7
Jungtinė Karalystė	1,9	1,1
Vokietija	1,7	0,9
JAV	0,9	0,5
Airija	0,8	0,4
Ispanija	0,5	0,3
Kitos	3,4	1,9
Iš viso	12,3	6,8
Visi gimusieji ne Lietuvoje	179,6	100,0

Šaltinis: Lietuvos, 2013

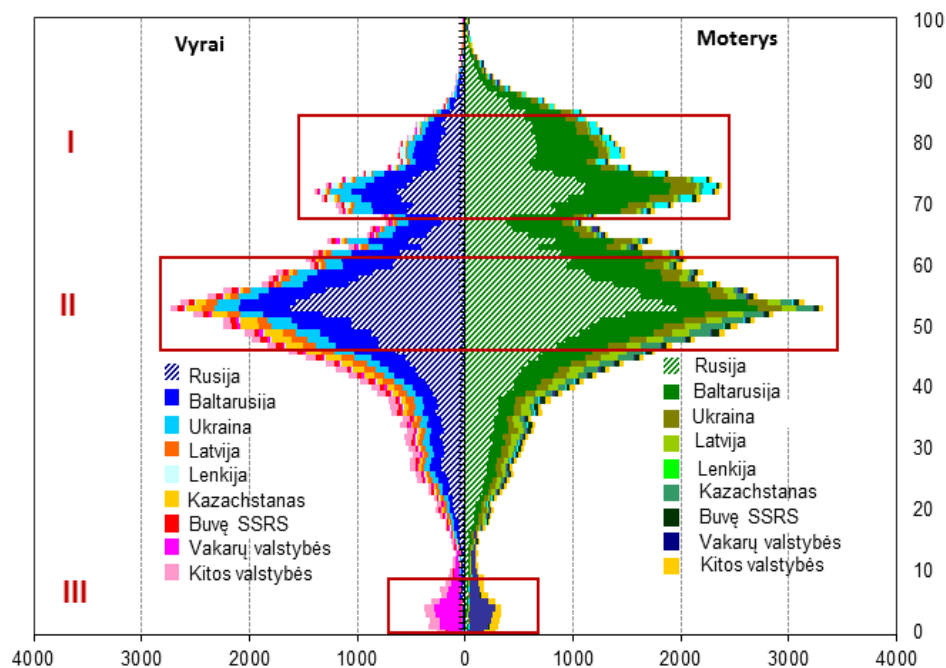
Nors buvusios Sovietų sąjungos teritorijoje gimusiųjų skaičius mažėja, tačiau jie iki šiol sudaro didžiąją ne Lietuvoje gimusiųjų dalį. Todėl analizuojant ne Lietuvoje gimusiųjų subpopuliaciją, reikia prisimint Lietuvos praeitį ir bent trumpai aptarti įvairias aplinkybes bei veiksnius, lėmusius jų atvykimą į Lietuvą. Nors tokios informacijos apie svetur gimusius gyventojų surašymuose nėra, tačiau pagal imigracinės, kitur gimusiųjų subpopuliacijos amžiaus struktūrą, atvykimo į Lietuvą laiką, su tam tikra paklaida galima identifikuoti įvairių kartų migracines patirtis ir jų įtaką net dabartinei Lietuvos demografinėi situacijai.

Tarp ne Lietuvoje gimusiųjų didelę dalį sudaro pagyvenę ir seni gyventojai (2 pav.). 2011 m. surašymo duomenimis, 40 metų ir vyresni sudarė 84 proc., 60 metų ir vyresni – 39 proc. visų kitose šalyse gimusiųjų (Lietuvos, 2013). Ypač senos subpopuliacijos, gimusios buvusios SSRS valstybėse. Dauguma gimusiųjų buvusios SSRS teritorijoje 2011 m. gyventojų surašymo metu buvo – 40 metų ir vyresni (87 proc.), 60 metų ir vyresni sudarė 41 proc. (2 ir 3 pav.). Seniausios Lietuvos subpopuliacijos – gimusios Baltarusijoje ir Ukrainoje. Tarp jų 60 metų ir vyresni atitinkamai sudarė 51 ir 43 proc. Gimusiųjų kitose užsienio valstybėse daugiau nei trečdalis (36 proc.) – vaikai iki 10 metų amžiaus (3 pav.). Jauniausią (vaikų iki 10 metų amžiaus) ne Lietuvoje gimusiųjų grupę sudaro gimusieji Vakarų Europos (JK, Airijoje, Ispanijoje, kt.) ir kitose užsienio valstybėse (2 ir 3 pav.).

Gimusiųjų ne Lietuvoje amžiaus ir lyties piramidės forma, pagal amžių kintantis kitur gimusiųjų skaičius ir gimimo teritorinis arealas (2 ir 3 pav.) sufleruoja apie nuo praėjusio amžiaus vidurio ne kartą kitusį imigracijos modelį: kitusį ne tik atvykusiųjų kilmės arealą, bet ir jų skaičių, sociodemografines charakteristikas, atvykimo veiksnius, tikslą. Jie turi sąsają su Lietuvos sovietmečio politinio, ekonominio, socialinio gyvenimo periodais (stalininiu represiniu režimu, sovietizacija, industrializacija, urbanizacija, politine liberalizacija) ir pastarųjų beveik trisdešimties nepriklausomos Lietuvos metų transformacijomis, naujais socioekonominiais ir laisvo gyventojų judėjimo pokyčiais bei jų pasekmėmis.

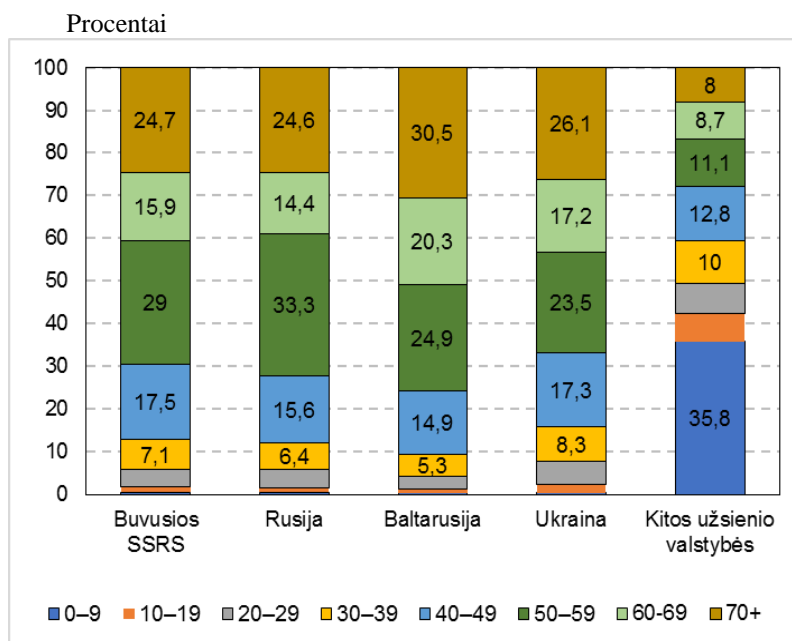
Kitur gimusiųjų amžiaus ir lyties piramidės forma iliustruoja tris, skaičiumi gerokai besiskiriančias, subpopuliacijas (2 pav.), kurias formavo skirtingi imigraciniai procesai ir juos lemiančios kontekstinės įvairaus pobūdžio aplinkybės.

Pirmąją (I), išsiskiriančią gerokai didesniais skaičiais, kitur gimusiųjų subpopuliaciją 2011 m. surašymo metu sudarė vyresni nei 70 metų gyventojai (2 ir 3 pav.). Nepaisant senyvo amžiaus ir dėl mirtingumo jau gerokai sumažėjusi (ypač vyrų) gana gausi ši subpopuliacija iliustruoja pirmųjų pokario metų intensyvios imigracijos iš buvusios SSRS teritorijos, daugiausia iš Rusijos ir nemažai – iš Baltarusijos (Stravinskienė, 2016, 2014; Truska, 2005), pasekmes Lietuvos kitur gimusiųjų subpopuliacijos skaičiui ir struktūrai (2 ir 3 pav.). Tai laikotarpio, kurį istorikai įvardija kaip stalinizmo ir sovietizacijos metais (Stravinskienė, 2016), imigracinė subpopuliacija.

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

2 pav. Gimusiųjų ne Lietuvoje amžiaus ir lyties piramidė pagal kilmės šalį (absoliučiais skaičiais)

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

3 pav. Gimusiųjų ne Lietuvoje amžiaus struktūra pagal kilmės šalis

Antroji (II), gausiausia kitur gimusiųjų subpopuliacija, 2011 m. surašymo metu buvo 40–59 metų amžiaus. Šios subpopuliacijos kilmės arealas panašus, kaip ir pirmosios, pokario metų imigrantų – dauguma atvyko iš Rusijos, nemaža dalis – iš Baltarusijos, Ukrainos ar kitos buvusios SSRS teritorijos (2 ir 3 pav.). Tai imigrantai, į Lietuvą atvykę vėlesniais sovietmečio metais. Kokie veiksniai ir aplinkybės formavo šios, kitur gimusiųjų subpopuliacijos imigracinius srautus, bus bandoma identifikuoti kituose skyriuose, remiantis gyventojų surašymo duomenimis apie etninę sudėtį.

Trečioji (III) kitur gimusiųjų, dar tik besiformuojanti subpopuliacija, skiriasi nuo ankstesniųjų. Ją surašymo metu daugiausia sudarė Vakarų valstybėse gimę vaikai, surašymo metu jie buvo jaunesni nei 10 metų amžiaus (2 ir 3 pav., 1 priedas).

Kitame skyriuje, siekiant detalesnės kiekybinės analizės, bus naudojamas tas pats iliustracijos modelis – amžiaus ir lyties piramidė bei amžiaus struktūra, vertinama ne Lietuvoje gimusiųjų sudėtis pagal tautybę.

3. Gimusiųjų ne Lietuvoje etninė sudėtis: skirtingų kartų – skirtinga imigracinė istorija

Kitose šalyse gimusiųjų amžiaus ir lyties piramidė pagal amžių bei etninę sudėtį (4 pav.), etninių grupių amžiaus struktūra (2 lentelė) ir amžius atvykimo metu⁵ (6 pav.) teikia daug papildomos informacijos apie Lietuvos istorinius likimo vingius, patirtus nuo praėjusio šimtmečio vidurio, kartas, paženklinatas autoritarinio sovietinio režimo prievartinių gyventojų teritorinių perkėlimų ar pastarųjų dvejų–trejų dešimtmečių intensyvios emigracijos.

2 lentelė. Ne Lietuvoje gimusiųjų etninė struktūra pagal amžių

Procentais	Lietuviai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Lenkai	Kiti
0–9	8,4	0,4	0,2	0,2	0,7	7,5
10–19	2,9	0,8	0,6	1,0	1,0	4,5
20–29	5,6	3,7	2,5	3,5	2,9	9,1
30–39	7,9	7,1	4,5	6,8	6,4	12,4
40–49	22,6	13,3	15,4	16,3	16,1	19,0
50–59	39,0	22,0	27,3	24,0	24,2	19,0
60–69	6,4	18,4	18,5	19,9	21,2	11,9
70+	7,2	34,3	31,0	28,3	27,5	16,6
Iš viso	100	100	100	100	100	100

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

Nors pagal 2011 m. gyventojų surašymo duomenis daugumą ne Lietuvoje gimusios subpopuliacijos sudarė rusai (36 proc., arba 64 tūkst. žmonių), nemažą dalį – baltarusiai (14 proc., 26 tūkst.), dešimtadalį – lenkai (10 proc., 18 tūkst.), kiek mažiau nei dešimtadalį – ukrainiečiai (8 proc., 12 tūkst.), tačiau net daugiau nei ketvirtadalį (26 proc., arba 47 tūkst.) – lietuviai.

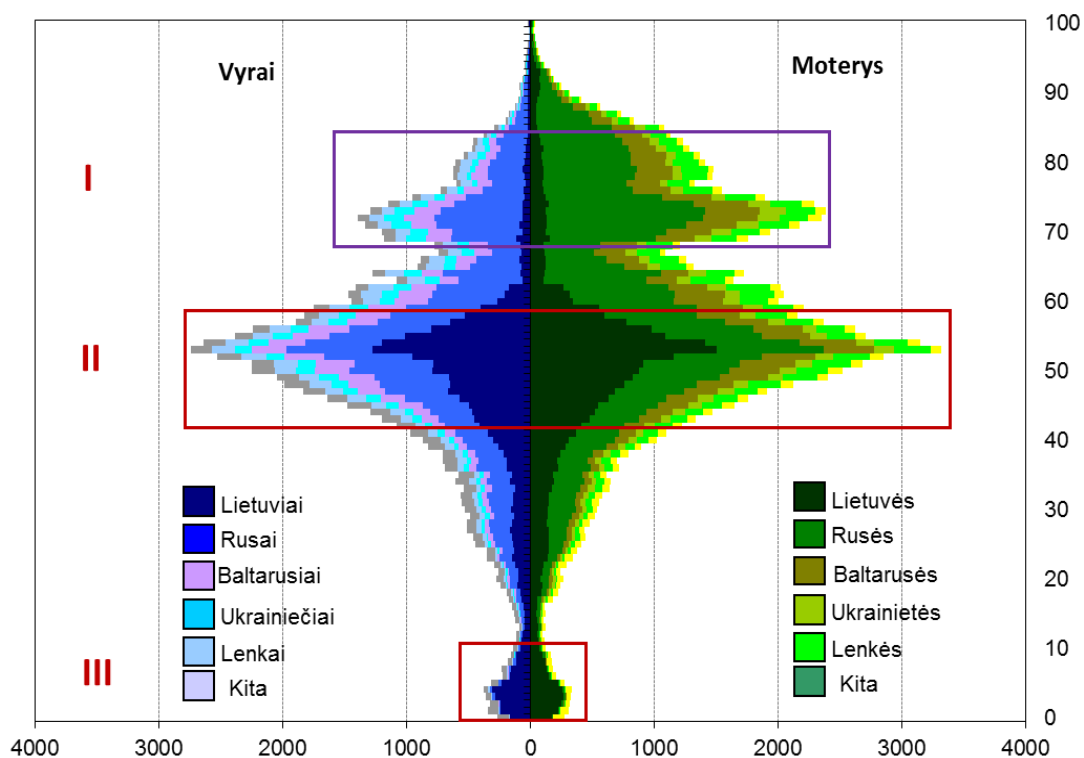
2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, ne Lietuvoje gimusios etninės subpopuliacijos pagal amžių labai skirtingos. Seniausios – rusų, baltarusių, ukrainiečių ir lenkų subpopuliacijos. Tarp ukrainiečių ir lenkų 70 metų ir vyresni sudaro daugiau nei ketvirtadalį (27–28 proc.), tarp baltarusių – beveik trečdalį (31 proc.), o tarp rusų – daugiau nei trečdalį (34 proc.). Kitur gimusių lietuvių subpopuliacija išsiskiria specifine amžiaus struktūra – ji daug jaunesnė. Vyriausioji, 70 metų ir vyresnių, lietuvių grupė sudaro tik 7 proc. visų užsienyje gimusių lietuvių. Dauguma kitur gimusių lietuvių surašymo metu buvo vidutinio ir priešpensinio amžiaus: 40–59 metų – 62 proc. (2 lentelė).

Iš amžiaus ir lyties piramidės pagal tautybes (4 pav.) ir kiekybinių rodiklių (2 priedas) matyti, kad didžiausią dalį (daugiau nei pusę) vyriausios (70 metų ir vyresnių), kitur gimusios subpopuliacijos sudaro rusai. Tai pirmąją (I), ne Lietuvoje gimusiųjų subpopuliaciją suformavusi rusų imigracija (4 pav.) – į Lietuvą atvykę pirmaisiais pokario metais (4 ir 5 pav.). Nors surašymas neteikia detalesnės informacijos, tačiau galima manyti, kad tai pirmaisiais sovietizacijos metais su tėvais atvykę vaikai (6 pav.). Gana didelę šio amžiaus kitur gimusiųjų dalį sudaro ir baltarusiai (beveik penktadalį), nemažai – lenkai (apie dešimtadalį) (2 priedas).

2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, tarp vidutinio ir priešpensinio amžiaus (40–59 metų) kitur gimusiųjų subpopuliacijos didelę dalį taip pat sudarė rusai, nemažą – baltarusiai (2 priedas), į Lietuvą atvykę intensyviausios industrializacijos ir urbanizacijos periodu (septintajame ir aštuntajame XX a. dešimtmetyje) arba ir vėlesniais metais, iki Lietuvai atgautant nepriklausomybę. Verta paminėti, kad rusų, baltarusių ir ukrainiečių kitur gimusiųjų subpopuliacijos pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais gerokai sumažėjo. 1990–1993 m. daug slavų tautybių imigrantų reemigravo į buvusios SSRS teritoriją, pirmiausia – į Rusiją. Daugiausia reemigravo rusų (48 tūkst.), nemažai ukrainiečių (11 tūkst.) ir baltarusių (9 tūkst.) (Demografijos, 1995; Lietuvos, 1993; Stankūnienė, 1995; Sipavičienė, 1997). Patys naujausi

⁵ 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo metu buvo fiksuojamas ir atvykimo į Lietuvą periodas. Tai labai svarbi informacija apie gyventojų migraciją, galinti tiksliau identifikuoti konkretaus periodo sąlygas, lėmusias imigracinių bangų formavimąsi. Deja, surašymo metu ne visi atsakė į klausimą apie atvykimo laiką. Iš gimusiųjų buvusioje SSRS atvykimo į Lietuvą laiką nurodė 44 proc. (arba 74 tūkst. žmonių). Nežiūrint, kad šie duomenys yra neišsamūs apie kitur gimusiųjų subpopuliaciją, jie teikia daug papildomos informacijos.

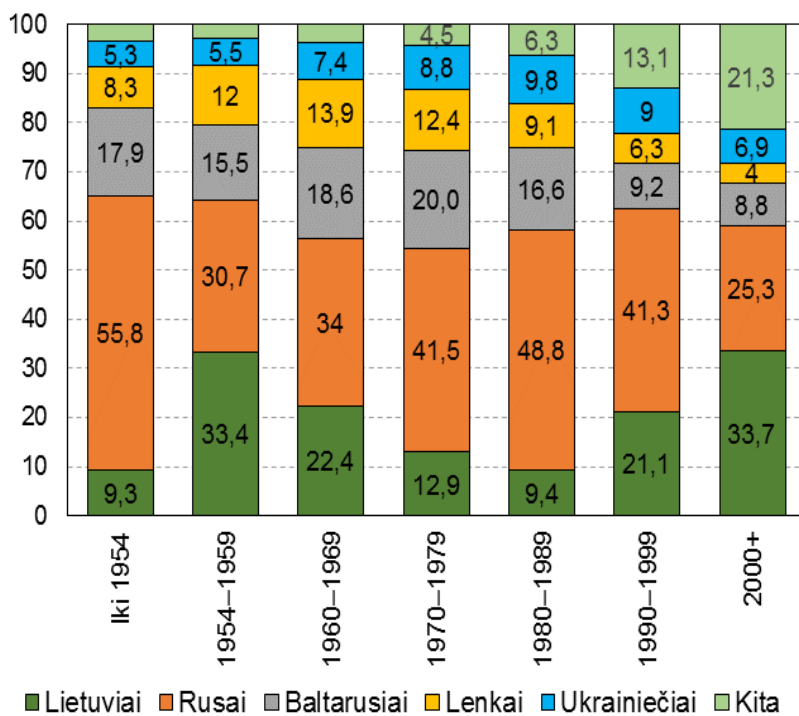
tyrimai rodo, kad vidutinio ir priešpensinio amžiaus rusų gerokai sumažėjo dėl labai intensyvios emigracijos į Vakarų šalis (Klūsener ir kt., 2015).

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

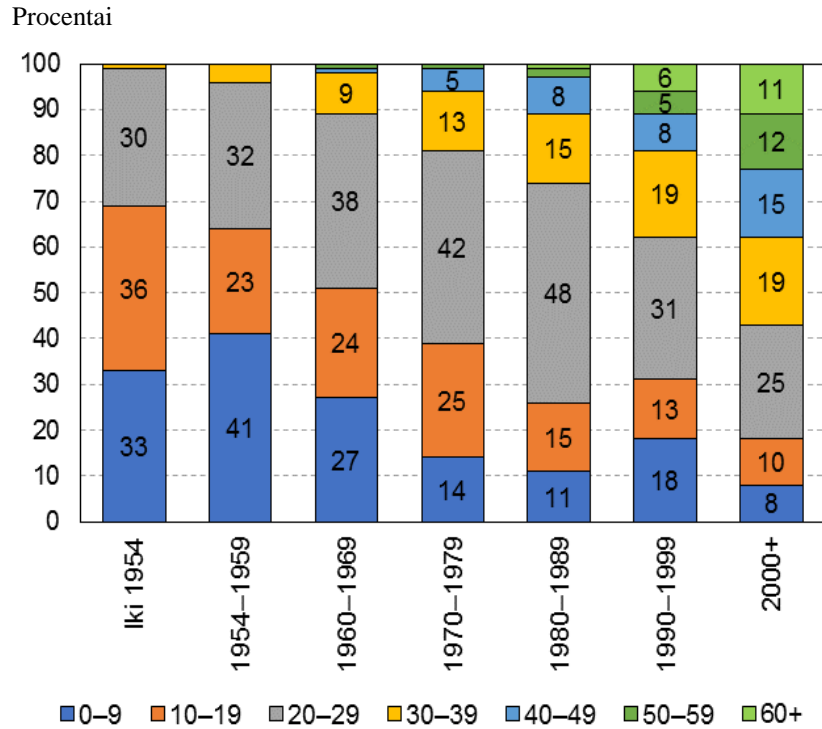
4 pav. Ne Lietuvoje gimusiųjų amžiaus ir lyties piramidė pagal etninę sudėtį (absoliučiais skaičiais)

Procentai

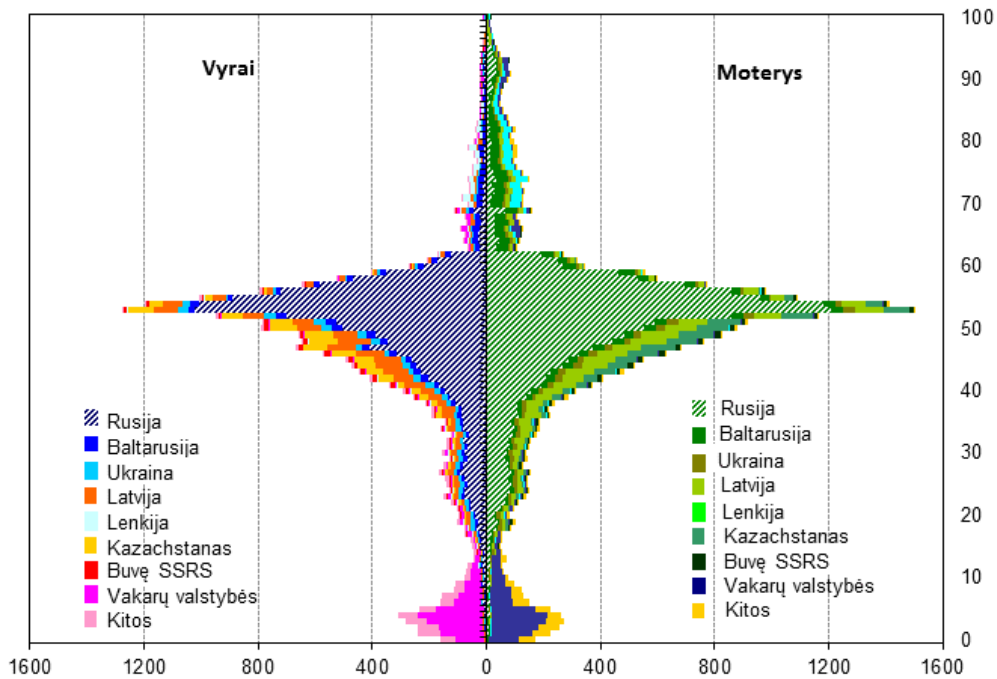
2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

5 pav. Ne Lietuvoje gimusieji pagal tautybę ir atvykimo į Lietuvą laiką

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

6 pav. Gimusiųjų buvusioje SSRS atvykimo į Lietuvą periodas ir amžius atvykimo metu

2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

7 pav. Ne Lietuvoje gimusių lietuvių amžiaus ir lyties piramidė pagal gimimo šalį (absoliučiais skaičiais)

40–59 metų amžiaus imigracinės subpopuliacijos didžiausią dalį sudaro ne Lietuvoje gimę lietuviai (4 pav.; 2 priedas). Dauguma jų – į Lietuvą atvykę nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio (5 pav.). Kitur gimusių lietuvių subpopuliacijos išsamesnei analizei skirtas kitas skyrius.

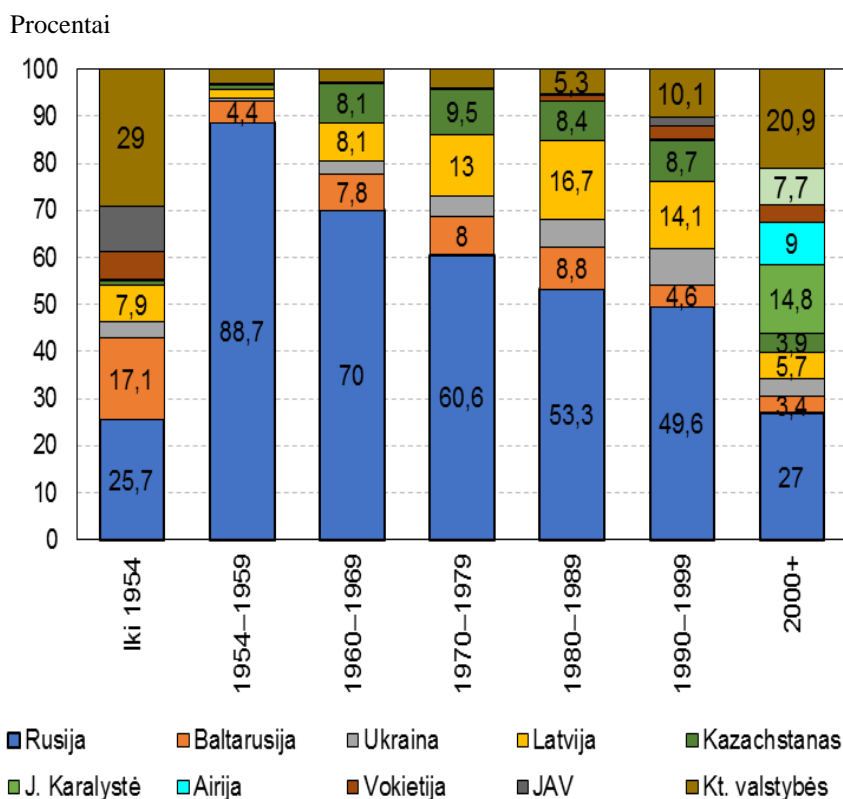
Jauniausią (iki 10 metų amžiaus) imigracinę subpopuliaciją išimtinai sudaro lietuviai (4 ir 5 pav.; 2 priedas).

Sąlyginai išskirtos trys, gerokai didesnės kitur gimusiųjų subpopuliacijos, labai skiriasi etnine sudėtimi. Daugumą pirmosios (I) sudaro rusai, antrosios (II) subpopuliacijos didžiausią dalį sudaro lietuviai, tačiau gana didelę – rusai ir baltarusiai, trečiąją (III) – išimtinai lietuviai (4 pav.).

4. Lietuviai, gimę ne Lietuvoje – tremtyje ir emigracijoje gimusios kartos

4 ir 7 pav. iliustruoja gausią ne Lietuvoje gimusių lietuvių subpopuliaciją, 2011 m. gyventojų surašymo metu buvusią 45–59 metų. Tai 1950–1965 m. gimusios kartos, kurių didelė dalis į Lietuvą atvyko dar vaikystėje – 1954–1959 m., kiek mažesnė – 1960–1969 m. (9 pav.).

Iš 7 ir 8 pav. galima susidaryti vaizdą, kad dauguma šių, ne Lietuvoje gimusių lietuvių yra gimę buvusios SSRS teritorijoje, daugiausia – Rusijoje, dalis – Kazachstane.

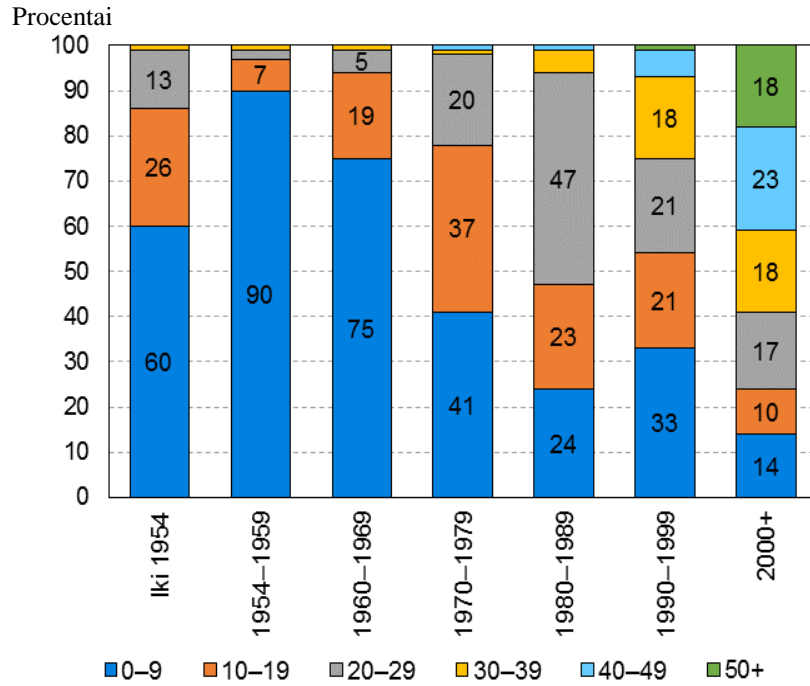

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

8 pav. Ne Lietuvoje gimę lietuviai: gimimo šalis ir atvykimo laikas

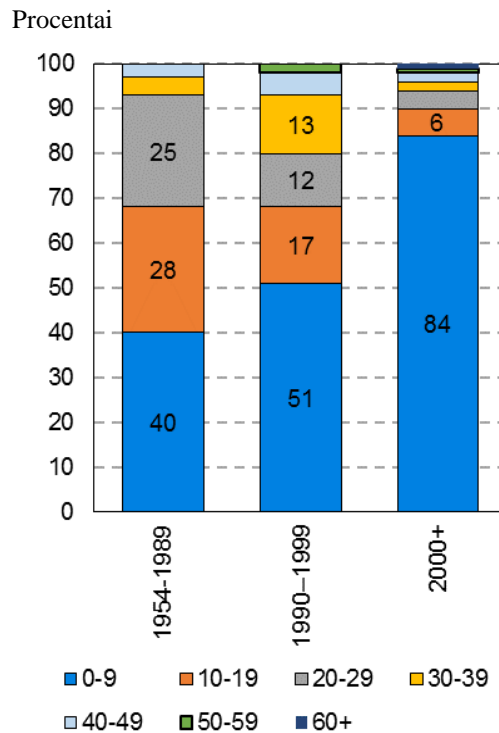
Nors gyventojų surašymuose nepateikiama jokios informacijos apie Lietuvos gyventojų tremties faktus, tačiau čia pateikiami surašymo metu gautų demografinių duomenų pjūviai pagal kai kurias kartų demografines dimensijas (amžių, gimimo vietą, teritorinius persikėlimus, persikėlimo periodus) susisieja su Lietuvos gyventojų tremties istorija. Iš surašymo duomenų galima susidaryti gana aiškų vaizdą apie tremtyje gimusias kartas ir jų galimybes tam tikru periodu atvykti į Lietuvą. Istoriniai faktai, išsamiai aprašyti istorikų, liudija, kad po Stalino mirties, politinės liberalizacijos periodu, nuo praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio vidurio į Lietuvą buvo leista grįžti tremtiniais (Stravinskienė 2016; Anušauskas 2005), tarp kurių – gana daug svetur gimusių vaikų.

Surašymo metu gauti duomenys apie kitur gimusius lietuvius teikia papildomos informacijos, nors ir netiesioginės, apie tremtyje gimusių kartų kai kurias demografines charakteristikas. Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad surašymo duomenys sudaro galimybes išsamesnei šių kartų sociodemografinėi ir demografinės elgsenos analizei. Galimi analizės pjūviai pagal šių kartų šeimos kūrimo laiką, santuokinį statusą, turimų vaikų skaičių, vaikų susilaukimo amžių, išsilavinimą, profesijas, o lyginant su Lietuvoje gimusiomis kartomis, galima vertinti ir tremtyje gimusiųjų gyvenimo kelio specifiką. Tai labai įdomi informacija, kuri gali atskleisti tremčių pasekmes Lietuvos sociodemografinėi raidai.

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

9 pav. Lietuvių, gimusių buvusios SSRS teritorijoje, atvykimo į Lietuvą laikas ir amžius atvykimo metu

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

10 pav. Lietuvių, gimusių kitose užsienio valstybėse (ne buvusios SSRS teritorijoje), atvykimo į Lietuvą laikotarpis ir amžius atvykimo metu

Jauniausioji užsienyje gimusių lietuvių subpopuliacija, fiksuota 2011 m. gyventojų surašymo metu, yra šiuolaikinės, nuo praėjusio šimtmečio pabaigos vykstančios Lietuvos gyventojų intensyvios emigracijos į Vakarų pasekmė. Dauguma šios imigracinės, kitur gimusiųjų lietuvių subpopuliacijos atstovų yra gimę Vakarų šalyse. 2011 m. surašymo duomenimis,

tai šio šimtmečio pradžios emigracijoje gimusių lietuvių vaikų kartos, prasidėjus grįžtamajai migracijai, į Lietuvą atvykusios 2000–2010 m. Tarp jų net 84 proc. vaikai, jaunesni nei 10 metų amžiaus (10 pav.)

Diskusija ir išvados

Šiuolaikinės Lietuvos gyventojų intensyvios emigracijos, trunkančios jau daugiau nei du dešimtmečius, labai keitusios gyventojų skaičių ir sudėtį bei lėmusios sparčią depopuliaciją, kontekste, verta prisiminti praeities migracijos procesų patirtis. Gyventojų surašymų metu gaunama informacija apie populiacijos įvairias socialines, demografines struktūras ir jų deformacijas, kurioms didelį poveikį darė įvairūs praeities gyventojų migracijos srautai, leidžia geriau suprasti ne tik įvairių ekonominių, politinių veiksnių įtaką demografinėi raidai, bet ir projektuoti gerokai platesnio lygmens – valstybės tvarios raidos – galimybes ir iššūkius.

Pastarųjų dvejų–trejų metų naujas posūkis Lietuvos migracijos procesuose – spartus imigracijos augimas iš trečiųjų šalių, pirmiausia lemtas masinės ir iki šiol neatslūgstančios gyventojų emigracijos sukkelto darbo rinkos paklausos ir pasiūlos disbalanso, kuriančio poreikį darbo jėgos imigracijai, skatina giliau ir atidžiau pažvelgti į imigracijos procesų istorinės raidos pasekmes populiacijos struktūroms ir demografinėi raidai. Nors šiuolaikinis Lietuvos gyventojų imigracijos iš trečiųjų šalių fenomenas dar naujas, tačiau jis turi akivaizdžias sąsajas su mūsų šalies XX a. antrosios pusės imigracine patirtimi – imigrantų kilmės teritorinis arealas atsikartoja. Verta prisiminti ir kai kurių migracijos teorijų idėjas, gimusias apibendrinant įvairių šalių migracijos patirtis apie atsikartojančias migracijos bangas ir migracijos sukurtam socialinių tinklų poveikį migracijos srautų tęstinumui (Messey ir kt., 1993) ar naujiems, ta pačia kryptimi kylantiems srautams į jau „įsisavintas“ teritorijas.

Remiantis 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, šiame straipsnyje pateikiama trumpa „grynosios“ imigracinės subpopuliacijos – ne Lietuvoje gimusiųjų – demografinė statistinė analizė. Vertinant tai, kad surašymai teikia tiksliausią ir patikimiausią informaciją apie visą šalies populiaciją, šis tyrimas leido statistiškai identifikuoti paskutinio gyventojų surašymo metu šios imigracinės subpopuliacijos apimtį, amžių, kilmės šalis, tautybę ir su tam tikra paklaida – atvykimo į Lietuvą laiką.

Lietuvos kitur gimusiųjų subpopuliacija, palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis, tarp jų ir kaimyninėmis Baltijos šalimis, yra nedidelė ir turimais 2001 ir 2011 m. gyventojų surašymų bei einamosios demografinės statistikos duomenimis, iki 2017 m. mažėjo, tačiau vėliau, pradėjus sparčiai intensyvėti imigracijai, ėmė didėti. Didėjimas vyksta gausėjant atvykstančiųjų iš tų pačių teritorinių arealų, kurie dominavo iki 1990 m. – iš buvusios SSRS teritorijos.

2011 m. surašymo duomenimis, daugumą (90 proc.) kitur gimusiųjų Lietuvos subpopuliacijos sudarė gimusieji buvusios SSRS teritorijoje. Beveik pusė (45 proc.) šios populiacijos – gimę Rusijoje. Tačiau tai labai skirtingų migracijos srautų subpopuliacija ir pagal amžių, ir pagal tautybę, pagal atvykimo laiką, pagal persikėlimų veiksnius ir motyvus. Dauguma imigrantų yra rusai. Didelę jų dalį sudaro su tėvų šeima atvykę dar vaikystėje pirmaisiais sovietizacijos metais (iki 1954) ir dabar sulaukę 70 metų ir daugiau. Didelė dalis kitur gimusiųjų rusų yra atvykę ir Lietuvos intensyvios industrializacijos ir urbanizacijos periodu ar vėliau, iki 1990 m. Surašymo metu jie buvo 40–69 m. amžiaus. Tikėtina, kad tarp jų buvo nemažai ekonominių imigrantų ar jų vaikų. Tarp šio amžiaus kitur gimusių ekonominės imigracijos atstovų – nemaža dalis baltarusių ir lenkų, atvykusių iš Baltarusijos.

Trečdalis visų imigrantų, gimusių Rusijoje, yra lietuviai. Tai visai kitokio pobūdžio ir likimo kitur gimusiųjų Lietuvos subpopuliacija. Akivaizdu, kad dauguma jų – tremtyje penktajame ir šeštajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje gimusiųjų kartų atstovai, į Lietuvą turėję galimybę atvykti nuo šeštojo dešimtmečio vidurio. Dauguma jų – Lietuvos pokario metų tremtinių vaikai.

2011 m. surašymo metu fiksuota naujai besiformuojanti, kitur gimusiųjų subpopuliacija, daugiausia – šiuolaikinių emigrantų vaikai. Kiekvieną emigracijos srautą, priklausomai nuo įvairių aplinkybių, lydi grįžtamoji migracija (Massey ir kt., 1993). Statistikos duomenimis, pastaruoju metu didėjantys grįžtančių Lietuvos emigrantų srautai, didina ir užsienyje gimusiųjų skaičių. Grįžta šeimos su kitose šalyse, dažniausiai Jungtinėje Karalystėje, gimusiais vaikais, dauguma jų – lietuviai.

Ši, ne Lietuvoje gimusiųjų sociodemografinių struktūrų analizė, leidusi atskleisti labai skirtingų imigracinių srautų, skirtingo likimo kartų subpopuliacijas, galėtų tapti prielaida tolimesniems tyrimams. Išsamūs gyventojų surašymo duomenys sudaro galimybes vertinti ir šių subpopuliacijų demografinius procesus bei socialines charakteristikas: santuokinę ir prokreacinę elgseną, išsilavinimo lygį, profesinį statusą ir pan. Šie tyrimai suteiktų daug papildomos informacijos apie tremties paženklintas kartas ir jų gyvenimo kelią.

Literatūra

1. Andersson G. 2004. Childbearing after Migration: Fertility Patterns of Foreign-Born Women in Sweden. *The International Migration Review*. Vol. 38, No. 2: 747–774
2. Anušauskas A. 2005. *Politinii kalinių ir tremtinių sugrįžimas. Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 414–418.
3. Anušauskas A. 2012. *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius.

4. *Demografijos metraštis 1994*. 1995. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius.
5. *Demografijos metraštis 2017*. 2018. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius.
6. Eurostat. Database, 2019.
7. Katus, K., Puur, A., Sakkeus, L. 2002. *Immigrant population in Estonia*. In W. Haug, P. Compton, Y. Courbage (Eds.). *The demographic characteristics of immigrant populations*. *Population studies* No. 38: 131–192.
8. Klüsener, S., Stankūnienė, V., Grigoriev, P., Jasilionis, D. 2015. *Emigration in a Mass Emigration Setting: The Case of Lithuania*. *International Migration*. Vol. 53(5).
9. Kulu, H. 2003. *Residence and migration in post-War Soviet Estonia: The case of Russian born Estonians*. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 94(5): 576–588
10. Kulu, H., Tammaru T. 2000. *Ethnic Return Migration from the East and the West: The Case of Estonia in the 1990s*. *Europe-Asia Studies*. 52(2): 349–369.
11. *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas. 2013.
12. Lietuvos statistikos departamentas. 2019.
13. Lietuvos gyventojai 1992. 1993. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius.
14. Lietuvos statistikos departamentas. 2019.
15. Massey D. S., Arango J. Hugo G., Kouaouaci A., Pellegrino A., Taylor J. E. 1993. *Theories of international migration: a review and appraisal*. *Population and Development Review*. Vol. 19(3): 431–466.
16. Puur A., Rahn L., Abuladze L., Sakkeus L., Zakharov S. 2017. *Childbearing among first and second generation Russians in Estonia against the background of the sending and host countries*. *Demographic Research*. Vol. 36(41): 1209–1254.
17. Reher D., Silvestre J. 2018. *Internal Migration Patterns of Foreign-Born Immigrants in a Country of Recent Mass Immigration: Evidence from New Micro Data for Spain*. *International Migration Review*. doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00785.x
18. Sakkeus, L. 2000. *Demographic Behaviour Patterns of Immigrants and National Minority of the Same Ethnic Background: Case of Estonia*. *Trames*, 3(4): 268–285.
19. Sipavičienė A. 1997. *Historical overview of international migration development in Lithuania*. *International migration in Lithuania. Causes, consequences, strategy*. Lithuanian institute of philosophy and sociology. 11–32
20. Sobotka T. 2008. *The rising importance of migrants for childbearing in Europe*. *Demographic Research*. Vol. 19(9): 225–248.
21. Stankūnienė V. 1995. *The new migration features in Lithuania: directions and ethnic composition*. *Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Demographic changes and population policy in Lithuania*. Vilnius. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. 130–139.
22. Stravinskienė V. 2006. *Lenkų demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1947–1959 metais*. *Lituanistika* T. 66(2): 20–33.
23. Stravinskienė V. 2011. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*. Vilnius: LII leidykla.
24. Stravinskienė V. 2014. *Rytų ir Pietryčių Lietuva ir sovietų etninė-demografinė politika (1944–1964)*. *Acta humanitara universitatis saulensis*. T. 19: 124–134.
25. Stravinskienė V. 2016. *Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1944–1989 m. (statistinis aspektas)*. *History*. T. 103(3): 27–50.
26. Tammaru, T., Kulu, H. 2003. *Ethnic minorities in Estonia: Changes in the size, composition and location*. *Eurasian Geography and Economics*. 44: 105–120.
27. Trilla C. C., Esteve A., Domingo A. 2018. *Marriage Patterns of the Foreign-Born Population in a New Country of Immigration: The Case of Spain*. *International Migration Review*. doi.org/10.1111/j.1747-7379.2008.00151.x.
28. Truska L. 2005. *Demografiniai karo ir okupacijos nuostoliai. Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius. 387–396.
29. van Ham M., Tammaru T. 2011. *Ethnic Minority–Majority Unions in Estonia*. *European Journal of Population*. 2011, 27: 313–335.
30. Žibas K. 2016. (I)migracinė populiacija. Stankūnienė V., Baublytė M., Žibas K., Stumbrys D. *Lietuvos demografinė kaita. Ką atskleidžia gyventojų surašymai*. Vytauto Didžiojo universitetas, Verus Aurius. 81–107.

SUBPOPULATION OF IMMIGRANTS IN LITHUANIA: FOREIGN-BORN GENERATIONS

Vladislava Stankūnienė, Dalia Ambrozaitienė, Marė Baublytė

Abstract. The article analyzes the foreign-born population of Lithuania, its age and ethnic composition, and periods of arrival to Lithuania. The analysis is based on the 2011 Lithuanian Population Census data. The results of the analysis show that the foreign-born population of Lithuania is very heterogeneous and has three major groups formed at different times, by different immigration factors and flows, they are different by age and ethnic composition. Most of foreign-born population of Lithuania is formed during the Soviet era - those who arrived from the former USSR. Among them the majority are of Russians, but a quite large part - Lithuanians who arrived since the mid-sixties of 20th century (children of deportees). The youngest generation of the emerging foreign-born generation is from Western European countries.

Keywords: foreign-born population, immigration, ethnicity, Lithuania.

1 priedas. Gimusieji ne Lietuvoje pagal amžių ir kilmės šalis

Procentais

Amžius	Rusija	Baltarusija	Ukraina	Latvija	Kazachstanas	Lenkija	Vakarų valstybės	Kita	Viso	Tūkst. žm.
0–9	7,0	3,2	1,4	1,7	0,1	1,2	57,7	27,7	100	5,4
10–19	30,3	15,7	10,3	6,7	2,9	3,1	15,6	15,4	100	2,9
20–29	42,2	18,1	11,5	8,1	4,1	1,1	2,6	12,3	100	7,8
30–39	40,0	19,7	10,6	10	5	1,2	1,9	11,6	100	13
40–49	41,3	23,9	9,5	8,2	8,4	0,4	1,2	7,1	100	30,4
50–59	54,6	24,6	8,0	3,9	4,0	0,3	0,5	4,1	100	49,1
60–69	42,5	36,2	10,5	3,0	1,6	0,8	1,5	3,9	100	27,2
70+	45,3	33,7	9,9	1,7	1,0	5,2	0,8	2,4	100	43,8
Iš viso	44,8	27,0	9,3	4,6	3,6	1,7	3,0	6,0	100	179,6

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys

2 priedas. Gimusieji ne Lietuvoje pagal amžių ir tautybę

Procentais

Amžius	Lietuviai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Lenkai	Kita	Viso
0–9	73,1	5,0	1,0	0,5	2,3	18,1	100
10–19	45,8	18,2	5,6	4,3	6,1	20,0	100
20–29	34,0	30,4	8,2	5,4	6,8	15,2	100
30–39	28,4	35,1	8,9	6,2	8,9	12,5	100
40–49	34,8	28,2	12,9	6,3	9,6	8,2	100
50–59	37,2	28,8	14,2	5,8	8,9	5,1	100
60–69	10,9	43,3	17,4	8,7	14,0	5,7	100
70+	7,7	50,3	18,0	7,7	11,3	5,0	100
Viso	26,0	35,8	14,2	6,6	10,1	7,3	100

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos gyventojų ir būsto surašymo duomenys